

Nätverket Trädgårdsmästare i Historisk miljö

Konferens 17 – 18 oktober 2019

Trädgårdens skola, Mariestad

TRÄDGÅRDSMÄSTARENS HANDREDSKAP

Nätverket Trädgårdsmästare i historisk miljö i samverkan med Hantverkslaboratoriet och hantverksutbildningarna vid Institutionen för kulturvård i Mariestad, bjuder in till konferens och årlig nätverksträff den 17-18 oktober.

Under två dagar, tillsammans med lärare och studenter, samlas vi kring temat trädgårdsmästarens handredskap.

Konferensen hålls i Mariestad i byggnaden med det passande namnet ”Trädgårdens skola” och i trädgårdsutbildningens trädgårdsmästeri.



PROGRAM

Torsdag 17 oktober

Trädgårdens skola, Magasinsgatan 4 och Trädgårdsmästeriet, Gärdesgatan 14

- 10.00 – 11.30 **Visning av Universitetsparken**
Samling på gårdsplanen utanför Trädgårdens skola
Catarina Sjöberg, universitetslektor på institutionen för kulturvård i Mariestad
- 11.30 – 12.30 **Lunch** Mingel och registrering av deltagare.
Lokal: Trädgårdsmästeriet
- 12.30 – 12.45 **Välkommen**
Presentation av program och medverkande.
- 12.45 – 16.45 Fyra parallella hantverkssamlingar à 40 min.
- Kaffepaus ca
14.30 **Slipning och materialvård**
Om hur man skärper och vårdar trädgårdsredskap av metall.
Patrik Jarefjäll, smed och forskningsingenjör på institutionen för kulturvård i Mariestad,
- Gamla redskap**
Lennart Fredriksson, plantskolist med egna företaget Botanicus i Vadstena
- Stegar**
Om nya och gamla stegar och hur de kan användas.
Henrik Morin, parkkonsult med egna företaget Morin grön produktion
- Knacklie**
Teknik för användning och skärpning av knacklien.
Mats Rosengren, med egna företaget LieMats
- 16.45 – 17.00 Samling. Information om kvällens middag och morgondagens program.
- 19.00 Middag

Fredag 18 oktober

Lokal: Aulan, Trädgårdens skola, Magasinsgatan 4

- 08.45 – 09.00 **Inledning och presentation av dagen**
- 09.00 – 10.00 **På spaning i Utby och vad jag fann...**
Anders Ryberg
- Hästar och hästredskap i parkmiljö**
Hur arbetshästen jobbar på Gunnebo Slott och Trädgårdar samt presentation av pågående gästhandverkarprojekt
Siri Berg, brukshästskusk Gunnebo slott och trädgårdar
- Stegar och trädgårdsarbete**
Regelverk, säkerhetsaspekter och framtid för ett hotat trädgårdsredskap
Henrik Morin, parkkonsult Morin grön produktion
- 10.00 – 10.30 **Kaffepaus**
- 10.30 – 11.30 **Öppet Forum**
Här har du som deltagare möjlighet att visa och berätta om metod eller redskap du använder eller ta upp något som du funderat på till diskussion. Anmälan görs under torsdagen.
Max 10 min per person.
- 11.30 – 12.00 **Kunskap som växer**
Ett projekt om kunskapsspridning inom förvaltning av hortikulturella kulturmiljöer
Jeanette Blom, trädgårdskoordinator Helena Kåks, projektassistent
Hantverkslaboratoriet
- 12.00 – 13.00 **Lunch**
- 13.00 – 14.15 **Kunskap som växer - Workshops**
1. Dokumentation av skötselinsatser
2. Kunskapsspridning mellan aktörer
3. Kommunikation till besökare
- 14.15 – 15.00 **Summering med fika**
- 15.00 **Avslut**

SLIPNING OCH MATERIALVÅRD

Förevisning med Patrik Jarefjäll, forskningsingenjör vid Institutionen för kulturvård

På förevisningen gick Patrik igenom slipning- och bryningsmetoder anpassade efter olika verktyg. Slipningsredskap som han beskrev var våt- och torrslipmaskin, vinkelslip, slippapper och två olika filar. Han gick igenom hur man vässade spadar, sekatorer samt knivar med både asymmetrisk och symmetrisk fas. Han gick även igenom några olika säkerhetsåtgärder och hur man plockade isär och ihop en sekator.

Slipnings- och bryningsredskap

Slipmaskinen är keramiskt bunden, vilket innebär att man inte behöver lägga samma tryck för att få jobbet gjort vilket ger en mer kontrollerad slipning. Ett annat alternativ är natursten som ger liknande resultat.

Vinkelslipen används vid slipning av till exempel yxa eller en spade, som man satt fast vid exempelvis en bordsyta med hjälp av en skruvtving.

Handfilar är järn som är huggna för att få ett specifikt rivande mönster. Patrik beskrev både enkel och dubbelsidig fil. Det enkla järnet har en sned vinkling, vilket innebär att snitt jämnas med hela rivytan. Det dubbla järnet har två snittvinklar i motsatt håll, vilket ger ett korsande mönster som resulterar i en grövre avverkning.



På Patrik Jarefjälls arbetsbänk kan man se våtslipmaskinen, vinkelslipen, slippapper och olika typer av brynen och filar.

Filen har en längre livslängd än till exempel vinkelslipen, men man måste hantera den försiktigt när den ej används, samt undvika att vidröra den räfflade ytan då det finns salter och fetter på händerna som kan påverka filen negativt och göra så att den börjar rosta. Efter användning kan man få bort filspånet genom att knacka den smala sidan av filen lätt mot en yta. Man kan även rengöra den med en kardduksbelagd filborste.

Patrik rekommenderar både natursten och japanskt vattenbryn för bryning. När man använder vatten på vattenbrynet sköljs överblivet material som bildas under bryningen bort, vilket är viktigt då man inte vill att porerna i brynet ska täppas igen. Det japanska brynet är mjukare och slits ut relativt snabbt vilket gör att stenens yta blir ojämn. Brynstenen kan göras platt igen genom att slipa den mot ett nedblött våtslippapper som lagts ovanpå en glasskiva. Man kan även använda sig av detta papper för att få bort växtmaterial på knivar eller sekatorer om det är svårt att få bort det med bara rödsprit.

Det finns även så kallade oljebrynen, exempelvis Arkansas-sten. Då använder man sig av olja istället för vatten, som gör att det blir en fastare fas att glida över. Patrik tipsar om att man kan använda sig av såpa och vatten, då det ger samma viskositet som oljan.

Det skulle inte heller förstöra brynen om man råkade använda olja eller vatten till fel brynsten.

Slipning och bryning

Något som skiljer brynstenar från slipstenar är slipyornas kornstorlek. Slipstenen har generellt mycket större kornstorlek än en brynsten. Bryningen liknar slipningen, men dess syfte är att ta bort material som blivit över från slipningen. Bryning är alltså något man gör efter slipningen – ett slags finlir för att få en perfekt egg.

Efter att man slipat blir eggen vad Patrik kallar för ”vass”, men inte särskilt hållbar, då den fortfarande är en ”råegg” – vilket betyder en egg som har material eller sprickor kvar i toppen. Denna uppstår oavsett om man använder sig av en fil, vinkelslip eller en slipmaskin.

Syftet med att bryna efteråt är att göra eggen ”skarp”. Man tar då bort sprickorna och det överblivna materialet och gör eggen både mer hållbar och skarpare.

Patrik berättade att det svåraste att slipa och bryna är en kniv med symmetrisk fas, exempelvis en morakniv, då båda faserna ska vara i samma vinkel. En asymmetriskt eggad kniv, exempelvis en okuleringskniv, har bara en asymmetrisk fas vilket gör den lättare att slipa.

Det finns dock asymmetriska eggar som är knepigare att jobba med, exempelvis sekatorer med rundad egg. Där måste man dra den rundade eggen i en enda rörelse mot slipstenen/brynstenen för att den ska bli jämn och fin.

Han tipsar om att man kan måla eggen med en tuschpenna för att hålla koll på hur mycket man slipat bort och få en jämn yta.

Rätt arbetsposition är viktigt för att uppnå ett fint resultat. Patrik stod lätt framåtlutat och med armarna vinklade nedåt samt armbågarna låsta vid sidan av kroppen. Underarmarna var vinklade framåt och tog stöd vid magen, ena foten var framför kroppen och andra bakom för en stadig position.

Säkerhetsåtgärder

När Patrik slipar knivar använder han sig av en egentillverkad sticka med en triangulär topp. I denna topp finns en slits som man kan hacka fast knivbladet i. Då kan man lättare hålla den annars otypliga kniven mot stenen vilket gör processen säkrare. Patrik säger även att man inte ska lägga så mycket tryck med själva kniven emot stenen utan mer tryck bakom kniven så att om det hugger till kan man parera det lättare.

När han vässar eggen på en spade använder han en fil med mycket långt skaft för att kunna slipa mot den vassa ytan utan att riskera att skära sig om han slinter.



Patrik vässar en spade som fästs vid arbetsbänken med hjälp av en skruvtving. Lägga märke till hur långt ner han håller sin fil med extra långt skaft.

Övrigt

Patrik visade även hur man plockade isär, vårdade och satte ihop en sekator av märket Felco.



Pinnen med triangulärt huvud som Patrik använde för att slipa knivar.



Några olika sorters brynstenar som visades upp under föreläsningen.



På bilden sitter sekatorbladet stadigt förankrat i en tving. Längs med bladet ser man även en tuschlinje som Patrik ritat för att kontrollera att han slipat hela eggen.

Louise Varnås, Erik Stenvall Hedin och Karoline Nilsson

Slipning och materialvård. Patrik Jarefjäll. Stilstudier. Mariestad 17/10 2019. (AR)



Foto: Anders Ryberg

GAMLA REDSKAP

Förevisning med Lennart Fredriksson, plantskoledrivare och museiintendent från Skänninge. I sin plantskola driver Lennart upp 30 000 plantor om året. I samband med verksamheten driver han ett museum där han ställer ut gamla trädgårdsredskap som han samlat på sig sedan 50-talet. Under förevisningen visade han upp några av dessa redskap. Han berättade att handredskapen som gjordes förr följer samma grundprincip som dagens redskap. Det som skiljer de gamla redskapen från dagens redskap är att det i samtiden är annan design på dem samt att fler redskap har delar gjorda i plast.

Några av de redskap som visades upp under förevisningen

Hacka - Lennart började med att visa en hacka som han haft i över 60 år och påpekade hur bra kvalitet äldre verktyg har jämfört med nya som snabbare går sönder.

Planteringspinne – Sedan visade han upp en spetsig pinne som användes för att göra hål i jorden och plantera grönsaker, exempelvis lök. Den kan också kallas för dibbel.

Skoskydd – Som skydd under skorna användes ett skoskydd i plåt när man grävde, främst för att skydda hålfoten.

Krutor – Olika sorters krutor har använts genom åren, bland annat handdrejade ler- och terrakottakrutor. Det var dessa man odlade i fram till början av 1960-talet då de första plastkrutorna kom ut på marknaden. Plasten i dessa var hård och det var därför vanligt att de gick sönder redan i leveransen ut till plantskolorna. Sedan kom den mer vanliga plastkrukans mjukare plast. Det blev stor skillnad när plastkrutorna kom då det underlättade för de som tidigare jobbat med de tunga terrakottakrutorna. Det är mycket smidigare med plast när man driver upp stora mängder plantor. Idag är det främst plast som används till skolning i storproduktion. Dock tycker Lennart att lerkrutor är snyggare än plastkrutor. Alpina växter står fortfarande ofta i terrakottakrutor. Förr fanns större variationer i terrakotta än vad det finns i plast idag.

Lerfat/lerlådor - På 50-talet användes lerfat, även kallat lerlådor och sålådor, vid sådd och omskolning. Efter dessa kom lådor i trä och efter det i plast. Lennart visade upp en typ av sålåda i terrakotta och berättade att de är sällsynta att hitta idag. Därför är de även ganska dyra att köpa.

Markör – Markören var en träform som användes i varm- och kallbänksodling. Man tryckte då ner den i jorden och markerade vart man skulle så.

Gummislang – Lennart hade med sig en äldre gummislang. Förr i tiden var slangarna hopplösa att bära då de var väldigt stela. Dagens slangar är betydligt mer lätthanterliga.

Handräfsa - Lennart visade upp en mindre typ av räfsa som man kan kalla för handräfsa. Denna användes bland annat till att räfsa upp klipp från buxbom men kunde även användas till att räfsa upp löv.

Tvåmanssax – Ett stort redskap kallat tvåmanssax kunde användas av två personer för att klippa häckar.

Skjuthacka – Ett annat stort redskap var skjuthacka som man rensade ogräs med. Denna anser Lennart passar bra till småskalig odling. Andra namn är även hjulhacka och grushacka.

Egentillverkad jordblandning

Under förevisningen berättade Lennart att säckjord inte gick att köpa förrän på 1960-talet. Innan dess gjorde man sin egen jord. Ofta var det egengjord kökskompost som man använde. Till gödsling använde man sig av benmjöl, blodmjöl och/eller hönsgödsel. Den första kommersiellt sålda jorden på säck var gjord av torv och lera.

Lennart tillverkar sin egen jord till uppdrivning av perenner. Han använder sig inte av kompost i blandningen då den innehåller ogräsfrö som han inte vill ha. Han vill att jorden ska vara steril. Till sin blandning använder han därför 80 % ljus långfibrig torv och resterande stenmjöl eller ljutgrus, med en fraktion på 0-10 millimeter.

Vid tillverkningen använder han sig av en cementblandare som tar 160 liter och laddar den med 120-140 liter av blandningen. Därefter fyller han en glasform på 1,5 liter med benmjöl, kalk och fullgödsel. Han låter sedan cementblandaren rulla på i 5 minuter och slutligen har han fått ihop en kanonfin jord som han beskriver som ganska kraftig. Denna blandning är betydligt billigare än den man köper i affären.



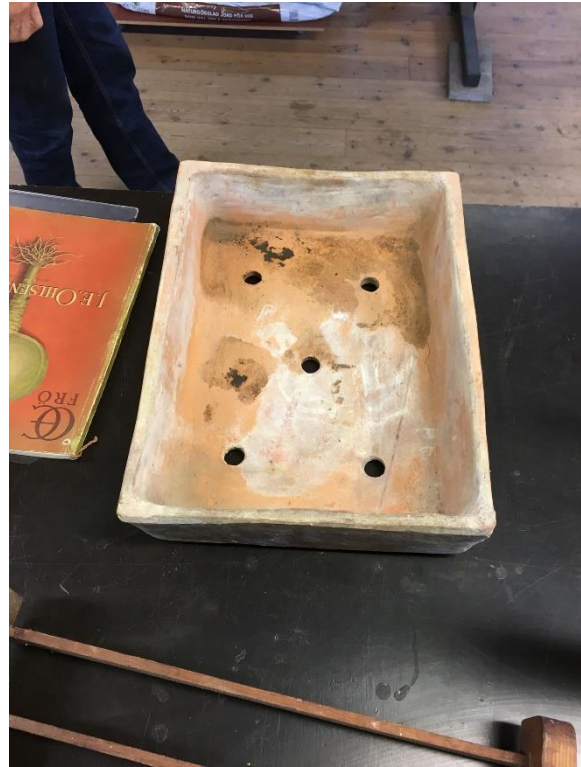
Handräfsan i Lennarts hand användes bland annat till att räfsa upp klipp från buxbom.



Såhär såg skoskyddet ut som användes för att skydda hålfoten mot den hårda spadkanten.



En av de större lerkrukorna som Lennart hade med sig.



Här har vi ett lerfat, vilket användes till att så perenner.



Skjuthackan och tvåmanssaxen var några av de större redskapen som visades upp.



Så här ser markören ut. Raka linjer markerar vart såraderna ska vara.

Louise Varnås, Erik Stenvall Hedin och Karoline Nilsson

STEGAR

Henrik Morin

Regelverken kring arbete från stegar är något som på många arbetsplatser känns något otydligt. Med ständigt förändrade föreskrifter och ett växande utbud av stegar kan det vara svårt att hänga med i utvecklingen.

Henrik Morin är på plats vid trädgårdens skola i Mariestad för att reda ut eventuella frågetecken för deltagarna i nätverket Trädgårdsmästare i historisk miljö under trädgårdsmästarkonferensen den 17:e och 18:e oktober.



mästarkonferensen den 17:e och 18:e oktober.

På bilden ser vi Henriks arsenal av olika stegar, med bland annat historiska fruktträdstegar i trä. Dessa är betydligt tyngre än de aluminiumstegar vi använder idag. Tyngden bidrar med att göra stegen något stabilare, men de möter inte kraven för att de ska vara certifierade. Stegarna i mitten, så kallade japanstegar, är relativt nya på marknaden. Det teleskopiska benet går att anpassa

efter terrängen, vilket underlättar arbete i sluttningar. Trots sin stabilitet möter inte dessa stegar kraven för att vara certifierade i Sverige. De övre trappstegen samt platån på toppen räknas som konstruktionsdelar och är inte avsedda att arbeta ifrån.



De vanligare modeller man oftast möter ute på arbetsplatser har tydligare föreskrifter kring vad som gäller. På en formbar plattformstege, som visas på bilden, får man inte arbeta på en höjd högre än två meter. En dubbelstege, eller utskjutningsstege, får inte beträdas högre än fem meter. Enligt Henrik är denna typ av stege att föredra, då dom är lätta att bära och tack vare sin smala form med enkelhet kan placeras mellan grenverken i ett träd.

Vill man beträda en stege för att utföra ett arbete högre upp än fem meter krävs det att stegen är noga förankrad, vilket är lätt att ordna med hjälp av spännband eller liknande som fästs vid ett av stegens steg och över en gren på önskvärd höjd.



Ett annat användbart hjälpmedel Henrik tipsar om är en sele av enklare form, kombinerat med en sidostropp för att förankra sig i trädet. Ska man ta sig an mindre träd från stege räcker det gott och väl med en sele avsedd för klättring inomhus. Dessa selar är även bekvämare och har färre utstickande delar som kan fastna i grenar jämfört med en grövre arboristsele, säger Henrik. När man är förankrad på detta vis är det även tillåtet att lämna stegen och arbeta från grenarna i trädet, vilket i vissa fall kan underlätta för en då radien för arbetet ökar. Använder man sig av sidostropp på en hög höjd så påpekar Henrik att det är extremt viktigt att man hela tiden har sin lina spänd, eftersom ett fall med en slackande lina kan orsaka allvarliga ryggskador.

Då det sker ca 7000 stegrelaterade olyckor varje år är det viktigt att vidta extra säkerhetsåtgärder vid arbeten och lära känna sin utrustning. Henrik rekommenderar att man skall undvika att utföra ett arbete om gräset under trädet är fruset, det är istället bättre att vänta tills det tinat innan man tar sig upp för stegen. Om möjligt bör stegen placeras på en gren som är tjockare än 10 cm i diameter med trädets stam tätt intill någon av stegens sidor för att minimera risken att den tippar. Han poängterar även vikten att ha ordentliga skor som ger bra stöd och absolut inte riskerar att halka. Det är även viktigt att känna till alla lagar och föreskrifter som gäller för redskapet. Om du överlåtit en icke certifierad stege till någon och personen i fråga råkar ut för en olycka så kan det innebära dryga böter för dig.

OM KNACKLIE

Workshop med Mats Rosengren, ”Lie Mats”

Lie Mats möter oss i fruktlunden i universitetsparken i centrala Mariestad. Han är klädd i ylletroja, svart väst och svarta byxor. Ovanpå det gråa långa håret sitter en svart slokhatt. Han börjar workshopen med en kort presentation. Han berättar att liar är hans levebröd. Han håller kurser i lie slätter, hur man knackar och sköter lieblad. Han har även försäljning av liar och tillbehör.

Lie Mats låter oss tidigt veta att han ogillar fundamentalism inom trädgård och landskapsvård i stort och lie slätter i synnerhet. När vi senare frågar honom om det, berättar han att han upplever att det på olika nätforum om liar finns väldig polariserade åsikter, antingen gillar man knackliar eller slipliar. Lie Mats gör sitt bästa under workshopen för att minska dessa polariseringar. Han är noga med att påpeka att det gäller hitta rätt redskap för rätt tillfälle, ibland är det kanske bättre att använda trimmern och att man ska se lien som ett av flera redskap till gräsyteskötsel.

Vidare är lieslätter en material och tekniksportsgren, muskler har väldigt lite med saken att göra utan det handlar om att ha rätt grejer och att ta hand om dem, lien ska vara vass annars blir det svårt. Men det är viktigt att veta vilken sorts lie du har. Han jämför det med att komma in för att tanka en bil, du måste veta om du har en bensin eller dieselbil.

För att vi ska ha insikt i liens historia, får vi just lite historia. Knackliens blad är gjord av ett mjukt stål och detta var det stål som först användes i Europa och Asien vid framställning av lieblad. Blad gjorda av hårt stål kom från Storbritannien och slog igenom i norden. De hårda bladen slipade man. När lien slutade användas i norden, försvann produktionen av hårda lieblad. I övriga Europa och Asien hade knacklien levt kvar, så vid de tillfällen man då man hade behov av liar, beställdes blad från andra länder, men då hade man inte koll på vad man beställde och fick knacklieblad, som man slipade, vilket gjorde att de inte höll skärpan. Vilket resulterade i att man ansåg att liebladen hade dålig kvalitet.

Anledningen till att Lie Mats promotar knacklien, berättar han för oss efter workshopen; I dag är det svårt att få tag på ett bra slipblad och slipstenar är dyra. Knackliar är lättare att få tag på och det städ som behövs för att knacka dem, vilket man gör med en hammare, är billigare.

När man vet vad man har för sorts lieblad är det dags att hitta ett orv som passar. Lie Mats visar under workshopen hur man med enkla grepp kan avgöra om man har rätt längd. Orven har två handtag, när man håller den rakt, ska hakan vila på det övre handtaget. Vidare ska mellanrummet mellan det nedre och övre handtaget inte vara längre än den egna underarmen.

Knacklien slår man ut eggen på. Lie Mats visar och berättar hur detta går till. Man behöver ett städ eller en jigg och så en hammare, man knådar ut eggen med hammaren. Den egna reflektionen blir då att liebladet är som deg och hammaren är en kavel som man knådar ut eggen med. Samtidigt som man hamrar eggen, hårdar man stålet.



Bild 1 Mats visar hur man knackar en lie (Myr, R. 2019)



Bild 2 Mats visar upp den "knådade" eggen (Myr, R. 2019)

Lie Mats är inte heller sen med att dela med sig av lite historisk kuriosita, den historiska bilden man har är den att männen slog och kvinnorna räfsade. Räfsa, anser Lie Mats, är jobbigare. Historiska källor Lie Mats hittat pekar på att vid slåtter hjälpte alla till såväl män som kvinnor och även barn, de mest komplicerade delarna som diken och där det var stenigt gjorde oftast kvinnorna då de hade överlägsen teknik när det gällde lie. "Kvinnor är ofta bättre på att slå, de är mer tekniska och "dansar med lien."

I dagsläget har lien börjat halka in i trädgården, då många kanske anlägger en äng, lien gör det lättare att sköta ängen. Även bostadsbolagen har börjat få upp ögonen för lien, då det är ett tyst redskap. Egentligen, avslutar Lie Mats, är det bara fantasin som sätter gränser för vad man kan använda lien till. Vänd den upp och ner och beskär buxbomshäckar med den. En vass lie och rätt teknik, kommer man långt med.

Under Mats demonstration diskuterades användningen av lien i dagens trädgårdsanläggning flitigt av deltagarna och många tyckte att de fick inspiration och såg användningsområden för lien i sina respektive anläggningar. Just att den är tyst och att man då kan använda den utan att störa besökare eller boende dagtid såg som något positivt och att användandet av lien till och med kunde bli till en form av levande attraktion.



Bild 3 Mats visar hur långt orvet skall vara och vart handtagen skall ligga (Myr, R. 2019)



Bild 4 Mats liar en provyta på gräsmattan (Myr, R. 2019)

PÅ SPANING I UTBY OCH VAD JAG FANN.

Föredrag av Anders Rydberg hortonom och tidigare trädgårdsrådgivare på Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Anders Ryberg är trädgårdskonsulenten som brinner för att öka kunskapen om Sveriges handelsträdgårdar. Det blev ett snabbt inbrott för hans del då Inger Olaussons föredrag blev inställt med kort varsel. Istället blev det Anders som öppnade konferensens andra och sista dag med sitt bidrag på temat handelsträdgårdars livsöden i Göteborgstrakten: *På spaning i Utby och vad jag fann....*

Föredraget tog avstamp i ett inramat fotografi som Anders fått i present av sin vän Torbjörn Hansson. Fotografiet visar handelsträdgården i Utby i östra Göteborg som släktingar till Torbjörn tidigare drivit.



Utby handelsträdgård 1940. Fotografi: Torbjörn Hansson

Fotografiet är taget på 1940-talet och visar elva av handelsträdgårdens femton uppförda växthus, där det förr odlades gurka och tomat. Anders talade om hur han med väckt nyfikenhet började luska i handelsträdgårdens historia med hjälp av *ortofoto*, en teknik som bygger på sammanställda flygfotografier (och som går att ta del av på Lantmäteriets hemsida).

Tack vare ortofotografierna blev det möjligt för Anders att lokalisera platsen för de numera rivna växthusen, både hemma från köksbordet och på plats i Utby. Med hjälp av kartor från olika årtionden kunde han dessutom utröna ungefärlig tidpunkt för rivningen.



Lantmäteriets ortofoton från 1960 och 1975.



Lantmäteriets ortofoton från 2019.



Platsen där växthusen tidigare låg är idag ett villaområde med Egnahemshus ritade av arkitekten Arvid Bjerke. När Anders väl besökte Utby fann han inte många efterlämnade spår av växthusodlingarna förutom vägskylden i området med det passande gatunamnet *Gurkstigen*.



På plats i Utby. Fotografier: Anders Ryberg.

Anders talade vidare om andra handelsträdgårdar som gått liknande öden till mötes. En anekdot belyser Lisebergs tidigare odlingsverksamhet som försedde nöjesparken med allt växtmaterial. Odlingen skedde då i ett område vid namn Baldershage, en idrottsplats på andra sidan ån från nöjesparken som köpts upp av Liseberg i odlingssyfte. Idag finns inga spår kvar av varken växthus eller övrig odlingsverksamhet men gäster kan påminnas om det som en gång varit när de åker den hyllade berg- och dalbanan *Balder* som ligger där idag.

Vid föredragets slut väckte Tina Westerlund i publiken frågan om flygfotots begränsningar som informationskälla när det gäller hantverkets metoder. Det statiska i ett fotografi kan ge ledtrådar till ett hantverk men sällan beskriva det mer ingående. Som avrundning uppmanade Anders publiken att ta kontakt med äldre, tidigare verksamma trädgårdsmästare som besitter värdefull information om trädgårdens hantverksmetoder som inte får gå förlorad.

HÄSTAR OCH HÄSTREDSKAP I PARKMILJÖ

Hur arbetshästen ändvänds på Gunnebo Slott och Trädgårdar.

Föredrag av Siri Berg, brukshästkusk på Gunnebo Slott och Trädgårdar



Siri Berg arbetar som brukshästkusk på Gunnebo Slott och Trädgårdar sedan ett år tillbaka. Hon är utbildad kusk i brukshästkörning och har en treårig skogsvetenskaputbildning. Hon är nu aktuell som gästhanverkarestipendiat via Hantverkslaboratoriet. Siri arbetar där med ett metodutvecklingsprojekt för publik miljö som belyser hästbruk i historisk parkanläggning.

Gunneboslott och Trädgårdar ligger i Mölndal, utanför Göteborg. Anläggningen omfattar 100 hektar med kulturresevat och är en av landets främsta 1700-tals anläggningar.

På anläggningen arbetar hon tillsammans med ardennerhästarna Julin och Umar. Med hjälp av hästarna så utför de olika arbeten i landskapet på samma sätt som man tidigare gjort historiskt i Sverige. Så länge vi har odlat i Sverige har vi använt hästarna som redskap. De har även haft en betydande roll i skogsbruket.



Siri berättar att i projektet som gästhanverkare så arbetar hon fram nya redskap som går att använda tillsammans med hästar. Detta görs för att man skall kunna arbeta med hästen i olika parkmiljöer på ett skonsammare och ett tystare sätt än vad maskiner åstadkommer idag.

Metoderna som arbetas fram skall uppfylla kraven till att vara ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbara.

I dagsläget används hästen på Gunneboslott och Trädgårdar till att dra stockar och grenar, skörda, plöja, harva, så, räfsa, köra med vält, transportera material samt anordnade vagnurer med besökare med mera.





Siri Berg har i dagsläget arbetat fram en *offroad-pallyft*. Den klarar av att lyfta 1,2 ton och är tänkt att användas vid tunga transporter istället för lastbil eller annan lyftanordning.

Hon har även tagit fram en lösning för gräsklippning. Där har hon gjort en sammansättning med tre aggregat som styrs gåendes bakom anordningen.



Siri ser ljusst på framtiden till att använda hästen som resurs i våra utemiljöer, bara fantasin sätter gränser menar hon. Hon avslutar föredraget med olika förslag där hästen kan komma till användning, såsom;

Tömma papperskorgar, köra soptunnor, tillgängliggöra miljöer, sopa gåsskit, skotta snö och sanda, vattna rabatter, dra ut vilt, dra ut virke till spänger, harva gångar, ridvägar och ridbanor, köra ut brandslang, elkablar, telefonstolpar, ved och mycket mer.



Siri berättar att hon tycker det är viktigt med sådana här nätverks-träffar. Dels för att sprida sin kunskap samt ta del av andras. Hon tror starkt på att man kan arbeta mer med brukshästar till att utföra flera arbetsuppgifter i parkmiljöer.

Jenny Sjöstrand och Des Olsson

TA RÄTT STEGE VID RÄTT TILLFÄLLE

Att köpa stegar som är typgodkända, att använda rätt stege vid rätt tillfälle och med högt säkerhetstänk var kärnan i Henrik Morins föredrag om stegen som trädgårdsredskap.

”Stegar och trädgårdsarbete – regelverk, säkerhetsaspekter och framtid för ett hotat trädgårdsredskap” löd rubriken på föredraget. Henrik Morin driver bland annat Morin grön produktion. Med decennier av klättrande på stegar under främst frukträdsbeskrning har han lång erfarenhet av att välja stegar för rätt ändamål.

Här är hans checklista vid inköp och användning av stege:

- Finns det annan metod eller hjälpmedel som är bättre än att stå på stege. Är det befogat att använda skylift till exempel?
- Använd endast typgodkänd stege. (SP och RISE provar stegar och utfärdar märkningar). Tänk på vikten vid valet av stege för att enkelt orka flytta stegen.
- Använd stege som är lämplig för ändamålet. Undvik högre stegar än nödvändigt, undvik att stå högst upp på stegen.
- Placera stegen rätt (var extra försiktig i savstigning då grenar är svaga). Ha rätt vinkel på stegen. Står du med sidan av foten mot stegens nedre del och samtidigt spärrar ur armbågen ska den nudda stegen. Då får du ungefärligt rätt vinkel. Se figur 1.
- Anliggande stege som är längre än 5 m ska förankras eller stadgas. För fristående stege med plattform och knästöd gäller det 2 m höjd till plattformen och för andra fristående stegar gäller gränsen vid 3 m höjd.



Figur 1

Allt arbete på höjden är reglerat av Arbetsmiljöverket i Arbetsmiljölagar och föreskrifter (”AFSAR”). Bygg och anläggningsarbetet regleras främst inom 1999:03 medan arbetet inom trädgårdsmiljöer omfattas av AFS 2004:03 enligt Morin. Den medger arbete på stege upp till fem meter.



Henrik Morin och den japanska trebensstegen (Engelbrektszon, 2019).

Under konferensen i Mariestad uppstod frågetecken om den japanska stegen (Hasegawa) med tre ben som 2018 utsågs till Årets trädgårdsprodukt vid Elmia Garden var godkänd enligt svenska normer. Morin var under konferensen i kontakt med Arbetsmiljöverket som bekräftade att stegens europeiska märkning (EN 131) också är godkänd för Sverige och här skrivs SS EN 131. Trepunktsstegen är bred, stabil och lätt att bära, men även den kan svaja i sidled när man står på de allra översta stegen menade Morin.

Henrik Morin varnade extra för enkla multistegar som går att ställa om till arbetsplattformar. De säljs hos flera av landets vanligaste varuhuskedjor, men många är endast godkända som stege, inte som plattform. Den som vill använda multistegen som plattform bör nog kontrollera att den är godkänd även för detta ändamål.

Avslutningsvis gav Henrik Morin ytterligare några råd om den personliga säkerheten vid beskärning och vid användning av stega. En viktig sak att tänka på är att köpa sågar som sitter ordentligt fast i hölstret. Att sågen fastnar och glider ur hölstret när man rör sig på stegen är ett riskmoment.

För tunna handskar är ett annat. Henrik Morin förordade att man använder tjockare arbetshandskar som kan ge ett skydd mot små skärskador. Skyddsglasögon för att undvika ögonskador och hjälm som skydd mot fallande föremål är också att föredra.

- Det är inte skönt att få ett stort Åkerö-äpple i huvudet, konstaterade Henrik.



Morin demonstrerar hållfastheten på hölstren till sågar (Norrman, 2019).

Faktaruta: Här kan du läsa mer

Arbetsmiljöverkets föreskrifter finns att ladda ned gratis på hos www.av.se. De föreskrifter som Henrik Morin främst tog upp under föredraget finns här:

- AFS 2004:3: Stegar och arbetsbockar.
- <https://www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/publikationer/foreskrifter/stegar-och-arbetsbockar-afs-20043-foreskrifter/>
- AFS: 1999:3 Byggnads- och anläggningsarbete
- <https://www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/publikationer/foreskrifter/byggnads--och-anlaggningsarbete-afs-1999-foreskrifter/>

Dessutom har stegtillverkaren Wibe har på sin hemsida bra information om typkontroller och märkning av godkända stegar och ställningar.

- <http://www.wibeladders.se/sakerhetsguide/lag-och-myndighetskrav/>

Per Engelbrektsson och Malin Norrman

ÖPPET FORUM

På fredagsförmiddagen fick deltagarna på trädgårdskonferensen möjlighet att presentera eller ventilera tankar och funderingar på temat **hundredskap**. De deltagare som anmälde sig till detta fick 10 minuter var att hålla ett kort föredrag eller lyfta frågor till diskussion för konferensdeltagarna.

Dan Haubo, trädgårdsingenjör



Först ut i Öppet Forum var Dan Haubo, som mellan 1985 och 1999 var slottsträdgårdsmästare på Drottningholms slott. Under sin tid på Drottningholm var Dan involverad i Lindalléprojektet som gick ut på att restaurera de gamla lindalléerna från 1600- och 1700-talet som börjat ge med sig. Som underlag för restaureringen gjordes arkivstudier för att ta reda på hur alléerna sköts historiskt, något som visade sig vara dåligt dokumenterat. Vad som däremot fanns kvar var gamla räkningar där man kunde utläsa vilka verktyg som köpts in och vilka dagsverken som gjorts i trädgården. Utifrån detta framgick att man på 1800-talet hade ”huggit” allén och häckarna, en teknik som inte är helt självklar för oss idag. Dan visade upp ett huggsvärd, en slags sabel på ett träskäft, från Tullgarns slottspark, och frågade om det var någon

annan i gruppen som hört talas om eller rentav testat verktyget. Det framgick att man på Gunnebo har testat att hugga häckar med huggsvärd och var mycket nöjda med resultatet.

Frida Mörnerud, Wij trädgårdar i Ockelbo

Näst ut i Öppet Forum var Frida Mörnerud, från Wij Trädgårdar i Ockelbo, som ville visa upp ett kärt verktyg. På en trädgårdsresa till Granada i Spanien stötte hon på en trädgårdsmästare med ett gammalt moriskt redskap, en *almocafre*. Verktyget påminner om en hacka med ett hjärtformat blad, på ett krokformat handtag. Frida fascinerades av verktygets historia och lät med hjälp av en smed i Ockelbo tillverka ett likadant verktyg.

I Öppet Forum diskuterades hur trädgårdsmästarna går tillväga när de saknar ett verktyg som inte går att få tag på, och hur man på kreativa sätt kan modifiera befintliga verktyg för att anpassa dem efter trädgårdens förutsättningar.



Anders Carlén, tredsårsstudent på trädgårdsprogrammet vid institutionen för kulturvård på Göteborgs universitet.

Anders berättade att han precis kommit hem från England, där han praktiserat formklippning i trädgården Levens Hall. Han fick klippa avancerade formationer av olika slag, och använde

både manuell och bensindriven häcksax. Efter avslutad praktik var Anders nu nyfiken att höra vad de andra närvarande trädgårdsmästarna hade för erfarenhet av formklippning. Framförallt ville han veta om det var någon som sett vad de olika verktygen ger för resultat på sikt, om det får konsekvenser hos växtmaterialet. På Gunnebo har man nyligen gjort en jämförelse mellan manuell och maskinell häcksax och konstaterat att man får mer slitna brottytor på de häckar som klippts med maskin. Det var fler deltagare som hade funderingar och åsikter kring detta, och man uttryckte en önskan till Hantverkslaboratoriet att undersöka detta närmare.

Lennart Fredriksson, Botanicus plantskola i Skänninge

Lennart Fredriksson från Botanicus plantskola, som på torsdagen hållit workshop om gamla redskap, fortsatte på fredagens Öppet Forum med att visa upp bilder och föreläsa om äldre redskap som finns bevarade på museet i Skänninge. Han visade bland annat vattenkannor i plåt, gamla drivbänksfönster med stormjärn och papperssnören, vilka skulle underlätta för kunden när växterna skulle fraktas. Även fint bundna vassmattor, som användes för att skydda växterna i drivbänken mot stark sol och nattkyla samt en så kallad ”skeppa”, som trädgårdsmästaren bar på magen när han skulle strö ut frö och näring. Föredraget uppskattades av konferensdeltagarna, som ställde frågor till Lennart, samt pratade sinsemellan om äldre redskap och metoder de använder sig av.

Maria Eriksson, Göthlinska gården i Nora

Göthlinska gården i Nora är familjen Göthlins borgarhem med tillhörande trädgård från senare hälften av 1800-talet. Det är idag ett unikt museum som ser ut precis som när det donerades till staden av yngsta dottern Ingrid (d. 1961). Trädgårdsmästaren Maria Eriksson, som arbetar på Göthlinska gården efterlyste tips och råd från de övriga konferensdeltagarna om det finns ett smidigt sätt att skära gräskanter på, då hon anser att det läggs alltför mycket tid på just det momentet. Ställbara hjulhackor och några varianter på kantskärningsmaskiner är redskap som många använder och som det pratades kring. Det blev tydligt att det här var en fråga som det finns mer att forska om och kanske därför något för Hantverkslaboratoriet att studera närmare.

Marianne Strandin, Skansen i Stockholm

Marianne Strandin från Skansen i Stockholm pratade om Primus – ett samlingsförvaltningsprogram för museer och andra kulturinstitutioner. Det är ett omfattande system som bevarar information om samlingarna och de rutiner och processer som är associerade med dem, och där Marianne arbetar med att få in ”de gröna ytorna” i systemet. Det används idag av 65 anläggningar i Sverige, bland annat Vallby och Gamla Linköpings friluftsmuseum. Marianne ville främst informera om Primus men även höra sig för om de övriga deltagarna använder systemet idag eller skulle kunna tänka sig att göra det om det fanns möjlighet.

Malin Andersson & Malin Lundquist

KUNSKAP SOM VÄXER

Jeanette Blom



”Det är märkligt hur vissa saker lägger sig rätt i tiden”

Jeanette berättar om ett projekt som ska drivas hos Hantverkslaboratoriet. Projektet går ut på att inventera och utveckla metoder för dokumentation av skötselinsatser, spridning av kunskaper och kunskapsunderlag mellan aktörer inom kulturmiljövården. Syftet är att sprida kunskap om förvaltning av hortikulturella kulturmiljöer. Man anser att det finns ett behov av kommunikation inom branschen för att sprida dessa kunskaper, erfarenheter och metoder.

Trädgårdsmästarens kunskap och kompetens är värdefull i detta sammanhang och man vill upplysa allmänheten om arbetet bakom de fina miljöerna och hur mycket hårt jobb och planering som faktiskt ligger bakom.

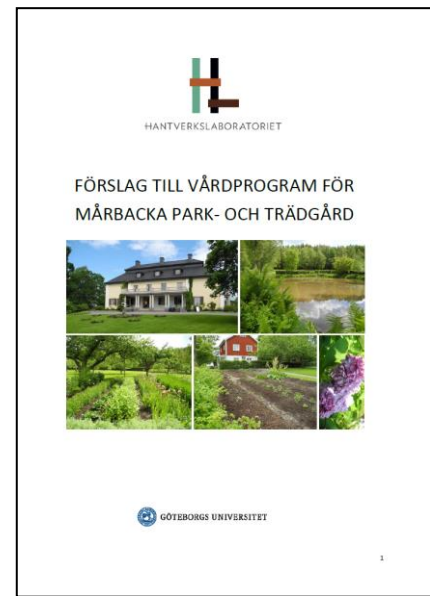
Idén föddes redan 2011 på Mårbacka Minnesgård där man utförde en fallstudie och en rad olika workshops där man bland annat gjorde en historisk undersökning och analys av kulturhistoriska värden. Man utförde även växtinventering och analys av trädgårdsmästarens arbete. Fältarbetet över Mårbacka var färdigställt år 2013, men dokumentationen blev färdig 2014. Resultatet av arbetet blev ett förslag till vårdprogram över Mårbacka Minnesgård.

En manual för trädgårdsmästare är efterfrågad, då många arbetar enskilt och det finns inte tillräckligt med stöd från kollegor och ledning. Manualen ska vara till hjälp när en trädgårdsmästare slutar och en annan ska ta över dennes arbete. Med hjälp av manualen eller vårdplanen skulle man kunna följa trädgårdsmästarens arbete och på så sätt även kunna förstärka vikten av dennes kompetens ända upp till ledningen.

För att få fram manualen, satte man ihop en expertgrupp och utförde workshops på Mårbacka Minnesgård där en grupp arbetade med historisk undersökning och analys av de kulturhistoriska värdena, där de satt mycket i Mårbackas egna arkiv. Den andra gruppen arbetade med växtinventering där syftet var att kartlägga vilka växter som fanns kvar från Selma Lagerlöfs tid. Den tredje gruppen, där Jeanette ingick, där man analyserade trädgårdsmästarens arbete, i detta fall var det Anna-Lena Sonesson som är trädgårdsmästare på Mårbacka.

Efter undersökningarna så insåg man att man inte kunde få fram en manual då det saknades dokument för att färdigställa den. Det fanns till exempel inget vårdprogram över Mårbacka och det var vad man gjorde istället, ett förslag till vårdprogram över Mårbacka park och trädgård, som finns att köpa hos Hantverkslaboratoriet.

Bilden visar framsidan på *Förslag till vårdprogram för Mårbacka park- och Trädgård*



Sofia Linder & Zarah Magnusson

KUNSKAP SOM VÄXER

Diskussion i grupper

Tina Westerlund, Helena Käks och Jeanette Blom

Verktyg för dokumentation (appar, datorsystem, dig. tjänster, egna system etc)

Frågor: Finns bra verktyg för dokumentation? Hur ska de fungera? Hur ska de vara konstruerade för att passa er? Vad behövs?

Allmänna synpunkter och reflektioner om dokumentation:

- Behövs för att hålla en kontinuitet i arbetet.
- Bra för överföring av information till nyanställda.
- Är viktigt för att upprätthålla yrkets status.
- Syfte och mål med dokumentationen viktigt.
- Ett bra och viktigt sätt att få tillgång till kunskap nu när lärlingssystemet är avskaffat.
- Det bör ingå i yrkesrollen som trädgårdsmästare att söka de nätverk man behöver, man ska veta vart man kan vända sig och kunna värdera andras kunskap. Varje trädgårdsmästare måste få göra på sitt sätt.
- Behövs det två varianter av dokumentationssätt? Ett för mer erfarna trädgårdsmästare och ett för t ex ideella krafter som jobbar med skötsel. Gruppen hade delade meningar om detta, majoriteten tyckte dock att ingen ska behandlas olikt.

Skansen. Använder programmet *Primus*. Till det finns appen *Kulturpunkt* som riktar sig mer mot besökaren.

Göthlinska gården. Arbetar med årshjul för planering samt skriver dagbok varje fredag om veckans arbete. Tillsammans blir dessa underlag för en årsdokumentation. Appen Gardenizer används för bildokumentation.

Trädgårdshantverk. Andra nätverk använder sig av Facebook, t ex Forum för trädgårdshistorisk forskning och Trädgårdsbranschen, vilket är ett bra forum för frågor och för att dela med sig av erfarenheter. Man bör inventera vad som används på marknaden och undersöka hur det fungerar. Man kan skapa en digital plattform (databas?) för oss i nätverket där vi till att börja med anmäler oss med vad vi kan och vad vi har. Plattformen bör vara sökbar för att lätt hitta det man söker.

Uppsala Linnéanska trädgårdar. Arbetar med årshjul och checklista.

Rydboholms gård. Skriver dagbok och för statistik på arbetstimmar. Dokumentationen är viktig för att kunna planera arbetet för kommande år. Dagboken är ett stöd i det dagliga arbetet. De har också en tavla med översikt över veckans arbete.

Anders Carlén, student kulturvård. Har gjort praktik i England. Där hade varje trädgårdsmästare sin egen dagbok som de skrev i varje dag.

Dokumentation

Frågor: Dokumenterar ni era sköteselinsatser på något sätt? Hur och för vem?
Vad ska dokumenteras och varför?

Gunnebo. Har en loggbok med anteckningar om vad som gjorts, bl.a. för att kunna göra jämförelser under kommande år, t.ex. info om hur mycket något har gödslats och med vad. Loggbok viktig för att vi har många säsongstjänster, och har haft mycket föräldraledigheter. Detaljeringsgrad? Dok för en själv och för andra. Anteckningar om vad som behöver göras skrivs kontinuerligt på Whitebord.

Viktigt att lära studenter/ elever. Låta dem göra praktikdagbok. 10 rader lång varje fredag. Kommenteras av utbildningsansvarig. Inte arbetat med bilder i lika stor utsträckning.

Vallby. Använder en femårskalender, ganska summariska anteckningar. Har också en excel-fil där aktiviteter skrivs in, uppdelad efter olika miljöer i trädgården – uppskattat dok redskap. Sökbart? Nej, bara för år, men i olika kolumner på miljö och tidpunkter.

Årsredovisning per miljö mest till för oss, tänkt att det även skulle redovisas för chefer. Hur långtid lägger ni på det? En kort stund vid avslut av dagen, årsredovisningen kanske en dag. Vi fotar mycket, men risk att foton blir kvar i någon persons mobil och ej blir överladdade. Dok mest för oss, men vi vill också kunna kommunicera uppåt. Vi vill att de ska värdesätta det vi gör. Tanken att göra skötselplan finns. Kanske kan göras i kombination med bilder. Vi har så mycket föremål/ växter. På gång att göra en trädvårplan, men vi skulle även behöva göra en för andra växter såsom perenner. Är klonarkiv nu. Det kräver mer dokumentation. POM-dokumentationen ska även bli tillgänglig.

Hammarö kommun. Har årligt skötseluppdrag. Vi ger oss själva uppdraget. Gräs, träd, buskar och häckar får beskrivningar; målsättning och aktiviteter. En bok för varje år. Följer upp vid driftmöten varje vecka där lista checkas - används som ett pågående diskussionsunderlag. Att göra lista på Whitebord är ett populärt sätt att dok. Gör en årssummering av all dokumentation. Uppmärksammar fem saker som har blivit bra under året. Foton kopplade till årligt skötseluppdrag. Målbilder som visar vilket resultat som önskas, beskrivs med hjälp av foto.

Tidsredovisar ni? Alla i parkgruppen gör det. I kommunal verksamhet får man en påse pengar, det är fördelningen av dem som styr var tiden läggs.

Dan Haubo Taggen Miljö och Landskap. Berättar att bostadsbolaget Poseidon använt foto för att beskriva vad som var godkänt respektive icke godkänt. DH har varit konsult för Stadsholmen där de köper all skötsel av entreprenörer. För att lägga ribban på en rätt nivå sätts en gemensam målbild för beställare och entreprenör; beskrivningar av vad som är viktigt att tänka på och en beskrivning av förväntat resultat. Besiktning utförs efteråt. Mest textbeskrivningar. SLU/Movium tog fram "Skötselmanual 98". Den var svår att använda på grund av fel målbeskrivningar. Fler håller med.

Vissa dokumenterar platser för arbetsredskap i bild, för att ge tydliga instruktioner om en önskad ordning.

Staberg. Förra trädgårdsmästaren lämnade efter sig tydliga skötselbeskrivningar. Anvisningar från länsstyrelsen om att jag ska dokumentera mer av arbetet, men inte hunnit med att göra det under denna första säsong. Tänkte göra det sen. För att ändå minnas mars-nov har jag fört loggbok varje fredag, dels över vad jag har gjort men också vad som har hänt i trädgården. Svårigheter när det är en ny plats. Timingen på denna plats? Mina erfarenheter

är från annan plats och annan zon. Inte tänkt att dokumentationen ska vidare till andra i organisationen, mest tänkt för mig och mina närmaste medarbetare. Även ett sätt att synliggöra för andra. Inte sökbart, hur sorterar jag min dokumentation? Sett längre tillbaka finns det mest dok av byggnader, mer bristfällig info om trädgården. Kan jag göra något som lagras på länsstyrelsen eller biblioteket eller stadsarkivet? Jag är en i raden av trädgårdsmästare sedan 1700-talet, men så lite samlad info.

Mariebergsskogen. Viktigt att dokumentationen följer med platsen.

Bergianska Trädgården. Växtlistor finns dokumenterade sen 1885. Först inbundna böcker sen pärmar sen digitala databaser (filemaker). Träd i en speciell del av databasen, kopplad till GIS, där varje träds skötselinsatser registreras. Strikta arbetslagsgränser. Vårt arbetslag gör veckokalender där alla skriver in vad som gjorts, t.ex. rensat ogräs hela dagen. Hans Nilsson ger uppdrag till någon att göra en årssammanställning utifrån veckokalendern. Viktigt med dokumentation bl.a. för att vi har många säsongsanställda. Försöker göra fem årsplaner, lite högre upp i org. Ettårsplaner utarbetas från detta, vilka sedan utvärderas. I vissa fall utformas extremt petiga instruktioner för arbetsmoment, t.ex. för vattning i växthus som är ett 15 sidigt dokument. Text med bilder ibland enkla skisser. Första gången vi gör dokumentet får den person som ansvarar för det arbetsmomentet för tillfället göra en sammanställning. Sedan revideras den med jämna intervaller. Rätt många dokument nu, med åren. I databasen kanske det står uppgifter som t.ex. fröbehandling för en specifik art, men i skötselinstruktionerna beskriver arbetsmomenten vid frösådd.

Uppsala Linnéanska trädgårdar. Viktigt med dokumentation för växterna, inte lika mycket om hur vi sköter dem. Det går ju att göra för varje växt, t.ex. när omplantering av orangeriväxterna sker. Vi är uppdelade i arbetsgrupper. En femårsplan för varje grupp som sedan bedöms mer övergripande. Olika på olika avdelningar hur detaljerade skötselbeskrivningar som görs. På Hammarby är det sårbart p.g.a. att där arbetar en person som varit säsonganställd i 20 år- mer skötselplaner skulle behövas. Köpte nu femårsdagbok. Vi gör även en "årsklocka", där övergripande beskrivningar vad som görs noteras. Nyanläggning viktig att fota. Lätt att det blir enskild dokumentation. Finns fil på dator där vi bör lägga in våra bilder. Även om man varit på ett ställe i 25 år svårt att komma ihåg. Då är det bra att kunna gå tillbaka och se på bilder. Loggbok. Allt det man behöver veta för att kunna utföra olika skötselinsatser, t ex häckars höjd och bredd ska finnas i en skötselplan.

Gamla Linköping. Det finns ytterst lite dokumentation från tiden innan Kerstin började arbeta där. Vi gör dagliga anteckningar som samlas i slutet av året. Nästan 50 olika trädgårdar inom området, vilket innebär att det blir mycket detaljer att dokumentera. Vi tar bilder. Inte så bra på före- och efterbilder. Dokumentation för oss själva men även för pedagogerna. Färre resurser nu, frågan har lyfts om vad kan vi ta bort. Sedan kom även frågan: Varför måste ni dokumentera så mycket. Är klonarkiv.

Wij Trädgårdar. Första åren när jag kom var det så mycket som var nyanlagt. Sedan var det dags att sköta om allt detta. Det levande dokumentet om vad som görs finns inte riktigt. Vi jobbar med anteckningar på Whitebord som fotas. Vad är det som sätter vår skötselnivå? Vi handleder ju studenter, vilket innebär att vi behöver gå bredvid, närvaro. Har tyvärr inte dokumenterat mycket i skrift. Däremot finns en enorm fotobank. Den behövs för studenternas skull. Egentligen är det Lars Kranz som satt en nivå på skötseln, genom att

han har berättat hur han tycker att det ska vara. Jag för det vidare. Vad händer om du och Lasse försvinner från platsen...?

Björksund. Ny trädgårdsmästare på denna plats, en privat trädgård, ingen trädgårdsmästare där på 30 år. Gör anteckningar i en bok. Det måste finnas skötselplaner. Skälen till en plats bör formuleras. Ägarna vill lyfta trädgården. Om en vision ska kunna utvecklas bör den också dokumenteras. Det finns gamla inköpslistor men inte uppgifter om t.ex. tid för arbete. Skriva om upplevelser av trädgården. Livsöden på platsen. Ska jag göra en dagbok där jag även beskriver min känsla av trädgården?
Tidsredovisar ni? Gör det på papper, som skötseltid för t.ex. gräs, grus och beskärning. Detaljerna läggs inte in.

Student Kulturvård. Skrev dagbok flera gånger under dagen vid praktik. Vad gjorde jag mellan 11-13? Kompletterade anteckningar med foto och film. De förberedande kursmomenten gjorde att jag insåg hur användbart det var.

Rydboholm. För detaljerad loggbok. Märker viktig information med * för att det ska vara lättare att söka i materialet. Har också ett excelark: Var läggs arbetstiden, hur många timmar i olika områden. Vilka ytor är mest skötselkrävande, månad för månad, vilka sätt fungerar bäst? Detta kommer senare att utgöra grunden för en skötselplan.

Botanicus Vadstena. Dokumenterar sådder, vattning, väder. Stolpar.

Läckö. Fysisk dagbok där alla insatser noteras, t ex ”grävning bädd 6”.

Astrid Lindgrens Näs. Viktigt med en bra överlämning vid personalbyte. Detta har nyligen skett på Näs där flera personer som varit med sedan start slutat ungefär samtidigt. Då skrevs ett särskilt dokument med ingående beskrivningar av tankar bakom, skötsel av olika områden.

Kommunikation

Frågor: Hur kommuniceras hantverk och skötselinsatser till besökare? Hur vill vi utveckla det?

Exempel på kommunikativa insatser:

Läckö. Det ingår i tjänsten att ha muntliga möten. Kommunikationen med besökarna bygger på samtal i direkt anslutning till odlingarna och arbetet där. Har inga skyltar – både av estetiska skäl och just för att uppmuntra besökarna till samtal med trädgårdsmästarna.

Vallby. Audioguider och levande museum.

Skansen. Har en plats där trädgårdsmästaren, och andra medarbetare, spontant under ca 10 min berättar om något intressant. Annonseras ungefär så här: ”Varje dag kl ... händer...”. Det är dock svårt för trädgårdspersonalen att vara spontan. Svårt att få kontinuitet. Struktur krävs. Viktigt med uthållighet och marknadsföring. Projekt kan kommuniceras, ex ”just nu klipper vi häckarna... etc.

Uppsala Linnéanska trädgårdar. Fram till kl 11 på fm ägnas tiden åt ”allt som låter”, skötsel med motordrivna redskap. Sedan finns mer tid att prata med besökare. Det är viktigt eftersom vi lever på anslag och är beroende av att det kommer besökare. Då måste vi måna om dem! I Linnéträdgården erbjuds trädgårdsmästarvisningar där en av trädgårdsmästarna

guidar runt. Fokus på växter och skötsel, beroende på säsong berättas om olika moment som är aktuella och visas olika redskap. Dessa guidningar utvecklas ofta till samtal mellan trädgårdsmästare och besökare.

Astrid Lindgrens Näs. (En gestaltning av hennes diktning, ingen historisk trädgård.) Har satsat på ympningskurser i anslutning till anläggning av en ny apellund. Mats Rosengren en återkommande lärare vid kurser i lie-slätter. Lien bra för att skapa kontakt med besökare – väcker frågor kring redskap, några vill prova.

Wij trädgårdar. Trädgårdsmästarna har sällan tid att guida, går dock att beställa särskild trädgårdsmästarvisning. Lightversion: Den vanliga guidningen stannar till där trädgårdsmästarna befinner sig så de senare får berätta om vad de håller på med. Trädgårdsmästarna medverkar i övrigt främst vid evenemang, rosdagar tex. Hässjning med häst är ett omtyckt evenemang. Kan dock vara svårt att annonsera pga att det är väderberoende och beroende av att hästköraren kan komma. Äldreboendet bjuds in till hässjningen – de äldre blommar alltid upp. Wij trädgårdar har även haft projekt på skolor och äldreboenden. Äldreboende: Bildvisningar med trädgårdsmästare på boendet varvas med besök på Wij trädgårdar. Skolan: Har odlat potatis med skolbarnen – de får ta hem potatis till familjen, lockar familjerna att komma till Wij.

Mariebergsskogen. ”Hönan och bönan” programverksamhet för barn där museibonde och trädgårdsmästare samverkar. Barnen får uppleva jord, titta på maskar, sätta potatis och majs, klä på en fågelskrämma, skörda på hösten och ta med till förskolan...

Övriga reflektioner och synpunkter:

- Viktigast är att prata med kunden för att ge hen nya insikter och förståelser – öga mot öga. Fel att säga att man inte har tid.
- Vi kan inte informera tillräckligt om det vi gör som trädgårdsmästare. Många besökare har inte kunskap om det mest elementära.
- Alla behöver kontakten med det gröna. En vanlig kommentar från besökare är: ”Kom hem till mig och rensa ogräs också”. Det får vi ta som en komplimang! Besökarna uppskattar vårt arbete.
- Det kan ofta vara svårt att hinna prata med besökarna. I en upplevelseträdgård borde det dock ingå i jobbet att erbjuda kunskap. Vi bör både ta kontakt själva och finnas till hand för att svara på frågor. Värdesätt det och ge oss tid till det!
- Allt fler kyrkogårdar vill bli betraktade som parker, men kulturen på arbetsplatsen säger i allmänhet något annat: Det är skötseln, inte besökarna, som är det viktiga. Det måste förändras – mycket en ledningsfråga.
- Tysta redskap gynnar samtal med besökare – användning av t ex en lövblås får motsatt effekt.
- Några besöksträdgårdar har satsat på att säsongsanställda kända trädgårdsprofiler. En sådan person kan dra många besökare. Kul sätt att dra besökare och skapa uppmärksamhet.
- Restaurangers nya koncept är att bjuda in gästen i köket för att väcka intresse för maten och kockarnas arbete. Vi borde göra likadant.
- Kommunikationen är viktig mot uppdragsgivare, kunder och besökare.

ARRANGÖRER I SAMVERKAN

Nätverket Trädgårdsmästare i historisk miljö Nätverket bildades 2011 i syfte att samla praktiskt verksamma trädgårdsmästare i kulturhistoriska park- och trädgårdsanläggningar. Nätverket är ett forum för utbyte av kunskaper och erfarenheter trädgårdsmästare emellan. Hantverkslaboratoriet är huvudman för nätverket.

Hantverkslaboratoriet Nationellt centrum för kulturmiljövårdens hantverk, som drivs i samarbete med hantverksföretag, branschorganisationer och samhällssektorer. Hantverkslaboratoriets uppdrag är dels att dokumentera och säkra hotade hantverkskunskaper, dels att säkra kvalitet och utveckla metoder inom fältet kulturmiljöns hantverk. www.craftlab.gu.se

Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet Forskning och utbildning vid Institutionen för kulturvård spänner över ett brett fält av frågor om vårt kulturarv: Hur kan vi identifiera och analysera kulturarvets värden? Hur kan vi värdera och prioritera? Hur ska vi vårda och ta tillvara föremål och bebyggelse, landskap och trädgårdar? www.conservation.gu.se